

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ДЖЕРЕЛО ТРАНСФОРМАЦІЇ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ПРАВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

THE UN CONVENTION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES AS A CATALYST FOR THE TRANSFORMATION OF ANTI-DISCRIMINATION LAW AND JURISPRUDENCE IN THE EUROPEAN UNION

Басиста А.В., к.ю.н.,

доцентка кафедри міжнародного права

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вираження згоди Європейським Союзом (ЄС) та подальше приєднання до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року здійснили помітний вплив на розвиток правових стандартів захисту прав людей з інвалідністю у антидискримінаційному праві ЄС, а також сприяли трансформації концепції інвалідності в межах правопорядків держав-членів ЄС. Конвенція стала не лише джерелом міжнародно-правових зобов'язань, але також правовим інструментом трансформації нормативної бази ЄС та практики Суду ЄС у напрямку правозахисної моделі інвалідності. Водночас це зумовило низку суттєвих правових питань, які досліджуються у статті, та впливають на імплементацію Конвенції: статус та місце цього універсального правозахисного договору в системі джерел права ЄС, правові наслідки для вторинного права ЄС, розмежування договірних зобов'язань між ЄС й державами-членами, а також вплив положень Конвенції на практику Суду ЄС у справах про дискримінацію за ознакою інвалідності. Розглядається, як Суд ЄС після 2011 року тлумачить поняття «інвалідність», посилаючись на положення Конвенції.

У статті також приділено увагу категорії «змішаних угод» і механізму розмежування спільних компетенцій між ЄС та державами-членами за Конвенцією, зокрема через розробку Декларації про компетенції 2010 року. Особливий акцент зроблено на аналізі положень актів первинного та вторинного антидискримінаційного права ЄС та на змінах в судовій практиці – відході від медичної до правозахисної моделі інвалідності з урахуванням підходу та положень Конвенції. Проаналізовано знакові судові рішення у низці справ (як-то: «*HK Danmark*», «*Ring and Skouboe Werge*», «*Karsten Kaltoft*», «*Mohamed Daoudi*», «*Petya Milkova*», «*Ruiz Conejero*» та ін.), в яких Суд ЄС застосовує положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 як правову основу для тлумачення поняття «інвалідність» та зобов'язань у сфері зайнятості. Водночас, також розглядається питання, чи виходить Суд ЄС за межі положень Конвенції, застосовуючи еволютивне тлумачення інвалідності.

Ключові слова: інвалідність, антидискримінаційне право ЄС, права осіб з інвалідністю, джерела права ЄС, соціальна модель, правозахисна модель інвалідності, Суд ЄС, міжнародні стандарти прав людини.

The expression of consent by the European Union (EU) and its subsequent accession to the 2006 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities had a significant impact on the development of legal standards for the protection of the rights of persons with disabilities in EU anti-discrimination law, as well as contributed to the transformation of the concept of disability within the legal systems of EU Member States. The Convention became not only a source of international legal obligations but also a legal instrument for the transformation of the EU normative framework and the case-law of the Court of Justice of the EU in the direction of a human rights model of disability. At the same time, this raised a number of essential legal questions that are examined in the article and affect the implementation of the Convention: the status and place of this universal human rights treaty in the system of sources of EU law, the legal consequences for EU secondary law, the distribution of treaty obligations between the EU and its Member States, as well as the impact of the Convention's provisions on the case-law of the Court of Justice of the EU in cases of discrimination on the grounds of disability. The article considers how the Court of Justice of the EU, after 2011, interprets the concept of «disability» by referring to the provisions of the Convention.

The article also pays attention to the category of «mixed agreements» and the mechanism for the division of shared competences between the EU and its Member States under the Convention, through the development of the 2010 Declaration of Competences. Emphasis is placed on the analysis of the provisions of primary and secondary anti-discrimination EU law and changes in case-law – the shift from the medical to the human rights model of disability, considering the approach and provisions of the Convention. The article analyses landmark decisions in a number of cases (such as: «*HK Danmark*», «*Ring and Skouboe Werge*», «*Karsten Kaltoft*», «*Mohamed Daoudi*», «*Petya Milkova*», «*Ruiz Conejero*», etc.), in which the Court of Justice of the EU applies the provisions of the 2006 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities as a legal basis for interpreting the concept of «disability» and obligations in the field of employment. At the same time, the article also considers whether the Court of Justice goes beyond the provisions of the Convention by applying an evolutionary interpretation of disability.

Key words: disability, EU antidiscrimination law, rights of persons with disabilities, EU law sources, social model, human rights model of disability, CJEU, international human rights standards.

Приєднання Європейським Союзом (далі – ЄС) у листопаді 2009 року до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року (далі – Конвенція, КПОІ) [1] стало подією, яка не мала аналогів у практиці ООН і самого ЄС. Міжнародно-правова важливість такого кроку полягала як в тому, що вперше учасницею універсального правозахисного міжнародного договору стала «організація регіональної інтеграції» (як сформульовано в статті 44 Конвенції) [1], так і в тому, що це було демонстрацією готовності ЄС трансформувати антидискримінаційне законодавство ЄС змінюючи підхід до інвалідності шляхом переходу до правозахисної моделі, що лежить в основі універсальних стандартів захисту прав осіб з інвалідністю. Своїми витоками ця модель еволюціонувала з соціальної моделі інвалідності [2]. У пункті 4 Рішення Ради ЄС щодо при-

єднання вказувалося наступне: «*Конвенція ООН є актуальною та ефективною опорою для сприяння та захисту прав людей з інвалідністю в Європейському Союзі, якому і Співтовариство, і його держави-члени надають великого значення*» [3].

Мета статті полягає в дослідженні впливу, який здійснила КПОІ на розвиток антидискримінаційного права ЄС та судову практику Суду ЄС у справах, що стосуються захисту прав осіб з інвалідністю, та у визначенні місця Конвенції в системі джерел права ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що значна увага різним аспектам впливу Конвенції приділяється в працях таких зарубіжних вчених як К. О'Брайен, Л. Ваддінгтон, Л. Венгала, І. Говаєре, К. Конте, Р. Леал-Аркас, Дж. В. Рейс, С. Фаваллі, Д. Феррі

та багато інших. У працях українських науковців, Г. В. Давиденко, В. Л. Костюк, В. П. Кохан, В. Мельник та інших, увага, зокрема, зосереджується на аналізі правового регулювання питань прав осіб з інвалідністю за правом ЄС, а от досліджувана тематика залишається поза увагою науковців в українській міжнародно-правовій літературі та дискусії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридичну силу для ЄС Конвенція набула 22 січня 2011 року [4]. *De-jure*, це означає, що від цієї дати вся нормативна база, політики та судова практика як на рівні ЄС, так і в державах-членах мають узгоджуватися з положеннями Конвенції. Саме ця дата є відправною точкою аналізу, від якої відстежується вплив Конвенції на розвиток антидискримінаційного права ЄС та формування судової практики Суду ЄС у сфері захисту прав осіб з інвалідністю.

Процес приєднання ЄС до цього універсального правозахисного договору був складним – з огляду на його особливу правову природу, неоднозначність підходів до питання співвідношення права ЄС та міжнародного права. У зв'язку з цим вивчення юридичних передумов є принципово важливим. Варто зазначити, що учасницями Конвенції, крім самого ЄС, стала кожна з 28-ми (до моменту виходу Великої Британії з ЄС у січні 2020 року) держав-членів ЄС, також індивідуально приєднались до Конвенції. Останньою ратифікувала Конвенцію Ірландія – це відбулося 20 березня 2018 року, хоча її підпис під договором був поставлений ще десятиріччя раніше, в березні 2007 року [5].

З правової точки зору, це означає, що ЄС та його держави-члени спільно взяли на себе всі зобов'язання, що випливають з Конвенції, включаючи ті, що стосуються рівності та недискримінації осіб з інвалідністю [6, с. 32].

Компетенція Європейського Співтовариства (а згодом ЄС) на ведення переговорів, підписання та ратифікацію Конвенції на рівні Союзу виникла завдяки змінам, внесеним до установчих договорів Амстердамським договором [6, с. 1]. Згідно зі статтею 6а (яка в редакції Договору про ЄС стала статтею 13), ЄС було надано повноваження ухвалювати заходи спрямовані на боротьбу з дискримінацією за ознакою інвалідності [7, с. 26].

Остаточне рішення, про приєднання до Конвенції з боку ЄС як організації, прийняте Радою ЄС в листопаді 2009 року. Воно базувалося на статтях 10 та 19 Консолідованої версії Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЕС), що стало правовою основою для участі ЄС як сторони цього міжнародного правозахисного договору. Відповідно до статті 10 ДФЕС, визначено, що при визначенні та реалізації своєї політики та діяльності Союз прагне боротися з дискримінацією, у тому числі за ознакою інвалідності [8]. Стаття 19 ДФЕС уповноважує Раду ЄС, за згоди Європейського Парламенту, вживати необхідних заходів для боротьби з дискримінацією і зокрема за ознакою інвалідності [9].

Слід особливо наголосити, що, на відміну від держав-членів, для ЄС питання, охоплені Конвенцією, не обмежувались лише пошуком ефективних механізмів реалізації її положень на практиці. Як зазначає зарубіжна дослідниця Дж. В. Рейс, ці питання стосувались природи та майбутнього європейської інтеграції в контексті розширення повноважень ЄС та поступового відходу держав-членів від формального конституціоналізму [10, с. 18].

У зв'язку з цим у статті приділяється значна увага правовому аналізу складних аспектів імплементації Конвенції на рівні ЄС. Насамперед, одним із ключових питань, що потребувало врегулювання всередині ЄС ще до офіційного приєднання, стало визначення способів та шляхів розмежування сфер компетенцій між ЄС та його державами-членами щодо реалізації положень Конвенції та виконання зобов'язань, що випливають з неї.

Відповідь на питання про розмежування зобов'язань між ЄС і державами-членами почали формувати через

визначення правового статусу Конвенції в системі права ЄС. Конвенцію було віднесено до категорії так званих «змішаних угод» (*mixed agreements / mixity*), тобто такої категорії міжнародних договорів, виконання яких передбачає участь як ЄС, так і держав-членів у межах їх відповідних компетенцій. Тобто ЄС та держави-члени, маючи окремі виключні правові компетенції, мали визначитися в який спосіб вони будуть поділяти спільні компетенції за Конвенцією.

У цьому контексті, як зазначає науковець Р. Леал-Аркас, категорія змішаних договорів тривалий час залишалася дуже складною темою для правової доктрини та наукових дискусій, зокрема через варіативність та гнучкість підходів до розподілу компетенцій [11, с. 485]. Поступово у межах ЄС було напрацьовано механізми, які дозволили досягти розподілу компетенцій в межах змішаних угод та належної координації договірних зобов'язань. Така гнучкість, на нашу думку, має значущу перевагу: вона дозволяє забезпечити більш злагожене й ефективне виконання взятих за Конвенцією зобов'язань у рамках складного багаторівневого правопорядку ЄС.

У випадку Конвенції це реалізовано через включення Рішення Ради 2010/48/ЄС (щодо надання згоди з боку ЄС на укладення Конвенції) спеціальної Декларації про компетенції [12]. У ній містився перелік законодавчих актів ЄС, котрі відображали ступінь його компетенції у питаннях, що регулюються Конвенцією [3]. Такий підхід сприяв дотриманню і виконанню вимог частини 1 статті 44 Конвенції щодо організацій регіональної інтеграції [1].

Водночас, професорка права І. Говаєре висловлює певну критику по відношенню до декларації про компетенції, вказуючи, що вони можуть призводити до «експорту» внутрішніх проблем ЄС у міжнародний контекст. Але разом з тим, на її думку, цей процес є двостороннім: коли внутрішні для ЄС питання, які виникають у межах міжнародного правопорядку, також повертаються назад до правового порядку ЄС [13, с. 207]. Поділяючи підхід І. Говаєре, вважаємо також, що декларація про компетенції не є недоліком, а навпаки – демонструє відкритість ЄС до відповідального підходу в міжнародному праві щодо виконання договірних зобов'язань. Такий механізм сприяє чіткості та прозорості у розмежуванні відповідальності щодо виконання зобов'язань за Конвенцією та забезпечує узгодження зобов'язань між ЄС та державами-членами в межах багаторівневої правової системи.

Остаточне врегулювання питання щодо розподілу сфер компетенцій між ЄС та його державами-членами у контексті реалізації положень Конвенції було здійснено у грудні 2010 року шляхом ухвалення Кодексу поведінки між Європейською Комісією, Радою ЄС та державами-членами. Цей документ чітко визначив внутрішні процедурні механізми реалізації Конвенції, а також структуру поділу компетенцій у відповідних сферах [14; 15]. До переліку спільних компетенцій було віднесено, зокрема, питання щодо: боротьби з дискримінацією за ознакою інвалідності; вільного руху товарів, осіб, послуг та капіталу; сільського господарства; транспорту; оподаткування; внутрішнього ринку; рівної плати для чоловіків та жінок; політики транс'європейської мережі та статистики.

Хоча більшість із сфер, охоплених положеннями Конвенції, належать до сфери спільної компетенції, деякі зі статей КПОІ (зокрема ті, що містять спеціальні зобов'язання як-то у сфері освіти, соціального захисту чи охорони здоров'я) залишаються у виключній компетенції держав-членів ЄС.

На наше переконання, зазначений Кодекс поведінки заслуговує на глибокий аналіз в межах окремого дослідження, оскільки він не лише регламентує механізм взаємодії між ЄС та державами-членами у контексті реалізації КПОІ, але й врегульовує питання запровадження на рівні ЄС імплементаційної архітектури, передбаченої стат-

тею 33 Конвенції. Ця стаття вимагає створення триелементного механізму імплементації: механізму контролю, механізму моніторингу, та механізму залучення громадянського суспільства, які відіграють ключову роль в процесі практичної реалізації міжнародно-правових стандартів прав людей з інвалідністю [1].

Не менш складним та важливим в теоретичному плані є питання визначення місця Конвенції в системі джерел права ЄС, а отже – її юридичної сили її положень. Як слушно зауважує український дослідник І. Яковюк, «в ЄС не існує остаточно сформованого переліку джерел права», що, безперечно, породжує певні непорозуміння у доктринальних підходах та невизначеність [16, с. 217].

У юридичній літературі можна спостерігати істотний плюралізм підходів у класифікації джерел права ЄС, зокрема щодо критеріїв їх розмежування та ієрархії. Поширеним та водночас підданим критиці у доктрині міжнародного та європейського права є підхід до поділу джерел права ЄС на дві групи – первинні та вторинні. Цю дуальність в доктрині вважають надто простою та такою, що не здатна охопити та відобразити все розмаїття джерел права ЄС [16, с. 211; 17].

Так, згідно з позицією зарубіжної дослідниці Д. Феррі, всі джерела міжнародного права (міжнародні договори, рішення міжнародних організацій, міжнародне звичаєве право), до яких належить і Конвенція, в ієрархії джерел права ЄС розміщуються «нижче» положень договорів, віднесених до первинного права, але «вище» вторинного права ЄС, таких як регламенти, директиви та рішення. Виходячи з цього Д. Феррі робить висновок, що Конвенція офіційно знаходиться нижче положень первинного права, а тому в ієрархічному відношенні вона поступається положенням ДФЄС та Договору про ЄС, але перевершує вторинне право ЄС [18, с. 15].

Підтримуючи цю позицію, вважаємо доцільним звертатися до формулювання положення частини 2 статті 216 ДФЄС, згідно якого чітко встановлено, що «міжнародні договори, укладені ЄС є обов'язковими для Союзу та його держав-членів» [19]. Із цього формулювання випливає: по-перше, що Конвенція, будучи універсальним інструментом захисту прав людей з інвалідністю, стала частиною права ЄС та, по-друге, що це мало наслідком виникнення зобов'язання тлумачити право ЄС у світлі положень Конвенції.

Наразі питання точного місця Конвенції в ієрархії джерел права ЄС залишається відкритим та продовжує бути предметом доктринальних та фахових дискусій. Ясність з цього питання останнім часом намагається вносити Суд ЄС. Відповідно до статті 267 ДФЄС, саме Суд ЄС уповноважений здійснювати тлумачення міжнародних договорів, укладених ЄС, в тому числі і Конвенції. Його рішення визначають правові наслідки положень Конвенції по відношенню до актів вторинного права, особливо у випадку потенційної невідповідності чи несумісності останніх з положеннями таких міжнародних договорів. [20]

З моменту набуття чинності положень Конвенції для ЄС, можна прослідкувати зміну моделі до розуміння інвалідності та її відображення в антидискримінаційному законодавстві ЄС. Ця зміна ознаменувала поступовий перехід від медичної до соціальної, а згодом – до правозахисної моделі інвалідності, втіленої в положеннях Конвенції.

Перші політики у сфері інвалідності на рівні Європейського Співтовариства почали розробляти наприкінці XX століття. Двадцять років тому лише окремі держави, зокрема Німеччина та Швеція, включали інвалідність в число спеціально перелічених ознак в положеннях Конституцій, що потребують забезпечення рівності. Жодна європейська держава на той час не мала національного законодавства, яке б прямо передбачало заборону та заходи боротьби з дискримінацією за ознакою інвалідності [21, с. 832].

З-поміж європейських держав першою у цій сфері стала Великобританія, яка ще у 1970 році ухвалила законодавство, згідно якого особам з інвалідністю надавалися певні права на національному рівні. Йдеться про Закон про хронічно хворих та осіб з інвалідністю [22].

На рівні ЄС важливі нормативні інструменти боротьби з дискримінацією на підставі інвалідності з'явилися лише після набуття чинності Амстердамським договором у 1999 році [23]. Цим договором закладені фундаментальні зміни в Договорах, зокрема через включення до них статті 13 Договору про ЄС (наразі стаття 19 ДФЄС), про що мовилось напочатку цієї статті. Тому саме цей момент ознаменував перехід інвалідності з категорії у сфері соціальної політики, до сфери застосування антидискримінаційної нормативної бази ЄС.

Важливим етапом у розвитку антидискримінаційного права ЄС у сфері інвалідності стала ухвалена у 2000 році Директива Ради 2000/78/ЄС про встановлення загальних правил рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (далі – Директива 2000/78/ЄС, Директива) [24]. Вона закріпила заборону прямої або опосередкованої дискримінації за ознакою інвалідності, однак не містила визначення ані самого поняття «інвалідність», ані поняття «особи з інвалідністю» або хоча б переліку осіб, які підпадають під зміст цієї категорії.

Ця правова прогалина на практиці призвела до виникнення труднощів у правозастосуванні, зокрема, коли національні суди та Суд ЄС були вимушені самостійно формувати підходи до тлумачення положень Директиви 2000/78/ЄС [124]. До прикладу, у 2006 році Суд ЄС у справі «*Sonia Chacón Navas v Eurest Colectividades SA*», здійснюючи тлумачення вищезазначеної Директиви, прийшов до висновку, що хвороба не підпадає під поняття інвалідність, звуживши в такий спосіб правовий зміст останнього. Водночас Суд ЄС сформулював визначення «інвалідності», яке відображало переважно медичну модель, відповідно до якої інвалідність розглядалася лише як «обмеження, що спричинені зокрема фізичними, психічними чи психологічними вадами у професійному житті, які мають з певною ймовірністю залишатися такими протягом тривалого часу» [25].

Подібного вузького підходу Суд ЄС дотримувався також у рішенні від 2008 року у справі «*S. Coleman v Attridge Law and Steve Law*». У ньому Суд ЄС дійшов висновку, що пряма дискримінація за Директивою 2000/78/ЄС стосується виключно осіб з інвалідністю і не поширюється на членів їхніх сімей [26].

Разом з Директивою 2000/78/ЄС важливим нормативним актом є Хартія основоположних прав ЄС 2000 року (далі – Хартія), яка містить всього два положення, що мають відношення до інвалідності. Перше положення стосується заборони дискримінації за ознакою інвалідності (ст. 21). Друге – передбачає право людей з інвалідністю на забезпечення їх самостійності, соціальної та професійної реабілітації, участі в житті суспільства (ст. 26) [27]. Важливість цього правового акту є надто істотною, оскільки як ЄС, так і держави-члени в своїй діяльності повинні дотримуватися його положень. Відповідно до статті 6 (1) Договору про ЄС Хартія основних прав ЄС 2000 року має таку ж юридичну силу як і первинні джерела права ЄС [28]. Водночас, існуючі наукові дослідження звертають увагу, що хоча Суд ЄС в нещодавній практиці почав посилаватися на положення Хартії у справах щодо захисту прав осіб з інвалідністю разом з посиланням на положення КПОІ, але положення Хартії не відіграли значної ролі в цій сфері судової практики (до прикладу, рішення у справі «*Petya Milkova*» від 2017 року, про які мовитиметься далі) [29; 38].

Набуття юридичної сили Конвенцією для ЄС у 2011 році стало не лише формальним юридичним актом, але й свідченням готовності до концептуальної зміни в підходах до розуміння проблематики інвалідності. На рівні ЄС почала

сприйматися як така, що належить до сфери прав людини, а люди з інвалідністю – як носії прав, включаючи право на рівне ставлення, розумне пристосування та ефективну участь у житті суспільства на теренах Європи та світу.

У контексті утвердження правозахисного підходу до інвалідності та з метою забезпечення рівності можливостей та повноцінної участі осіб з інвалідністю у всіх сферах суспільного життя, Європейська Комісія ухвалила кілька комплексних за своєю суттю документів – Європейську стратегію з питань інвалідності на 2010–2020 роки: оновленні зобов'язання для безбар'єрної Європи (далі – Стратегія 2020) [30] та Стратегію ЄС з прав осіб з інвалідністю на 2021–2030 роки (далі – Стратегія 2030) [31]. Ключова мета Стратегії зводилася до вжиття заходів з імплементації положень Конвенції у таких пріоритетних сферах як: доступність, інклюзія, рівність, працевлаштування, освіта, здоров'я, соціальний захист та просування прав людини з інвалідністю в рамках процесу розширення ЄС.

Важливо зазначити, що Стратегія 2020 була орієнтована на усунення фізичних, правових і соціальних бар'єрів в суспільстві, щоб забезпечити людям з інвалідністю можливість рівної участі в усіх сферах суспільного життя. Відповідно тому, питання інвалідності включалися до всіх політик рівня ЄС та держав-членів [30]. Натомість Стратегія 2030, що враховує досягнення, здобуті внаслідок реалізації Стратегії 2020, фокусується на забезпеченні повної реалізації прав осіб з інвалідністю. Зокрема, шляхом гарантування рівного доступу до освіти та зайнятості, реформування інфраструктури та цифрових послуг, сприяння самостійному проживанню осіб з інвалідністю, посилення механізмів моніторингу та залучення організацій осіб з інвалідністю до процесів розробки та формування політик ЄС [31]. У контексті досліджуваної теми, концептуально важливо відмітити, що Стратегія 2030 розглядає поняття «інвалідність» через призму визначення, закріпленого в статті 1 КПОІ.

Наразі триває процес оновлення Стратегії 2030 з урахуванням висновків та рекомендацій, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю за підсумками огляду виконання Конвенції ЄС, а також позицій, висловлених під час дебатів у Європейському Парламенті наприкінці 2024 року. Пріоритетними напрямками для змін залишаються – інклюзивна зайнятість, доступність транспорту та громадського простору, а також підтримка незалежного життя людей з інвалідністю [32].

Трансформація антидискримінаційного права ЄС під впливом КПОІ позначилася також на судовій практиці Суду ЄС. До прикладу, у рішенні у справі «*HK Danmark*» від 2013 року, яка стала першою після набуття чинності Конвенцією для ЄС, Суд ЄС розширюючи сформульоване ним визначення інвалідності у рішенні у справі «*Sonia Chacón Navas v Eurest Colectividades SA*» від 2006 року, визнав, що під поняття «інвалідність» можуть підпадати обмеження, які у взаємодії з бар'єрами можуть перешкоджати повній та ефективній участі особи у професійному житті нарівні з іншими особами. Суд ЄС наголосив на обов'язку роботодавців вживати заходів розумного пристосування, включаючи можливість скорочення робочого часу для особи з інвалідністю в якості одного з таких заходів [33].

Концепцію інвалідності Суд ЄС продовжує розвивати інтерпретуючи положення Директиви 2000/78/ЄС через призму положень Конвенції в своїх послідовних рішеннях у справах. Так, поворотним для розширення антидискримінаційного права ЄС стало рішення у справі «*Ring and Skouboe Werge*» від 2013 року [34, с. 67]. Справа стосувалася дискримінації за ознакою хвороби на робочому місці. Надаючи тлумачення терміну «інвалідність» в праві ЄС, Суд ЄС вперше зазначає, що Директива 2000/78/ЄС «є одним із актів ЄС, які стосуються питань, що регулюються Конвенцією ООН» (п. 31), а тому її положення

«наскільки це можливо, слід тлумачити у спосіб що відповідає цій Конвенції» (п. 32). Водночас, Суд зазначив, що «поняття «інвалідність» тлумачиться як таке, що охоплює стан, спричинений медично діагнованим захворюванням – виліковним або невиліковним, якщо це захворювання зумовлює обмеження, яке виникає, зокрема, внаслідок фізичних, психічних або психологічних порушень і яке у взаємодії з різними бар'єрами може перешкоджати повній і ефективній участі відповідної особи в професійному житті на рівних засадах з іншими працівниками, за умови, що це обмеження є довготривалим» (п. 93.1) [35].

Аналогічного підходу Суд ЄС дотримується в рішеннях по низці знакових справ. Зокрема, «*Karsten Kaltoft v Municipality of Billund*» від 2014 року [36] щодо дискримінації при працевлаштуванні за ознакою ожиріння. У справі «*Mohamed Daouidi v Bootes Plus SL and Others*» від 2016 року, яка стосувалася звільнення працівника через тимчасову непрацездатність, що була розцінена як пряма дискримінація за ознакою інвалідності [37]. Водночас, у рішенні у цій справі Суд ЄС, надаючи розширене тлумачення поняття «інвалідність» через призму КПОІ, виходить за межі положень цього універсального правозахисного договору, зокрема щодо визначення критеріїв «довготривалості обмежень». До цієї категорії справ також належить рішення у справі «*Petya Milkova v Izpalnitelen direktor...*» від 2017 року стосовно встановлення загальних рамок рівного ставлення у сфері зайнятості, де Суд ЄС постановив, що положення Директиви 2000/78/ЄС, які мають тлумачитися у світлі КПОІ, а також у поєднанні із загальним принципом рівного ставлення, закріпленим у 20 та 21 Хартії основоположних прав ЄС для визначення обґрунтованості національного законодавства Болгарії [38]. Це також рішення у справі «*Ruiz Conejero v Ferroservicios Auxiliares SA and Ministerio Fiscal*» від 2018 року щодо звільнення працівника на підставі періодичної відсутності на робочому місці внаслідок хвороби, пов'язаної з його інвалідністю, де Суд ЄС підтвердив, що цей випадок кваліфікується як непряма дискримінація за ознакою інвалідності відповідно до права ЄС, а отже, рішення роботодавця про звільнення, мотивоване дискримінаційними підставами, є нікчемним (п. 58) [39]. Відтак, у розглянутих вище справах Суд ЄС дотримується широкого підходу до тлумачення поняття «інвалідність» в антидискримінаційному праві ЄС через призму положень Конвенції, інтегруючи правозахисну модель з урахуванням контексту та обставин конкретної справи.

У практиці Суду ЄС простежуються також кілька справ, що демонструють дещо відмінний підхід до тлумачення положень антидискримінаційного права ЄС у світлі положень КПОІ. У рішенні у справі «*Wolfgang Glatzel v Freistaat Bayern*» від 2014 року Суд ЄС зазначив, що, хоча «положення Конвенції з моменту набуття нею чинності є невід'ємною частиною правового порядку ЄС» (п. 68), однак з практики Суду випливає, що «положення Конвенції, ... не становлять, з огляду на їх зміст, безумовних і достатньо точних норм, які дозволяли б здійснювати перевірку чинності актів права ЄС на відповідність положенням цієї Конвенції» (п. 69). Утім, Суд ЄС підкреслив, що «пріоритет міжнародних договорів, укладених ЄС, над положеннями вторинного законодавства, означає, що такі положення мають наскільки це можливо, тлумачитися у спосіб, сумісний із зазначеними договорами» (п. 70) [40].

Також Суд ЄС у рішенні по справі «*Z v A Government Department...*» від 2014 року, що стосувалася відмови надати оплачувану відпустку матері-працівниці, яка народила дитину за допомогою угоди про сурогатне материнство, еквівалентну відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами або відпустці для усиновлення. У цьому рішенні Суд ЄС постановив, що чинність Директиви 2000/78/ЄС «не може бути оцінена у світлі КПОІ», однак вона «повинна, наскільки це можливо, тлумачитися у спо-

сіб, який відповідає цій Конвенції» [41]. Аналіз цих двох справ справ дає підстави стверджувати, що Суд ЄС все ж послідовно дотримується підходу, згідно якого положення антидискримінаційного права ЄС, наскільки це можливо, мають тлумачитися у спосіб, сумісний із зобов'язаннями ЄС та держав-учасниць за Конвенцією. Це є безумовним свідченням поступового сприйняття та імплементації в право ЄС правозахисної моделі інвалідності, відображеної у міжнародних стандартах прав осіб з інвалідністю.

Висновки. Таким чином, КПОІ, будучи універсальним джерелом міжнародно-правових стандартів у сфері прав осіб з інвалідністю, стала частиною правового простору ЄС та чинником правової трансформації антидискримінаційного права ЄС і практики Суду ЄС. Протягом останніх п'ятнадцяти років положення Конвенції сприяють зміні

підходів у практиці Суду ЄС щодо справ про дискримінації за ознакою інвалідності, оскільки вони застосовуються не лише як джерело зобов'язань для ЄС та його держав-членів, а також як правова основа для тлумачення вторинного права ЄС у світлі міжнародних стандартів.

Унаслідок цього простежуються концептуальні зміни в підходах до визначення поняття «інвалідність» – від вузької медичної моделі до правозахисної, за якої інвалідність тлумачиться широко, як поняття, що еволюціонує та відображає взаємодію обмежень здоров'я та різних бар'єрів, що перешкоджають повноцінній та рівній участі особи з інвалідністю в суспільному житті. Така практика Суду ЄС водночас сприяє перегляду національного законодавства держав-членів ЄС відповідно до тлумачень, здійснених Судом ЄС через призму положень Конвенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 2006 року / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
2. Басиста А. В. Інвалідність в міжнародному праві: перехід від медичного до правозахисного підходу. *Український часопис міжнародного права*. 2015. №3. С. 64-69.
3. Council Decision of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2010/48/EC). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:JOL_2010_023_R_0035_01&from=EN
4. European Commission: EU Disability Policies and their Coordination. URL: <https://rm.coe.int/16800cde11>
5. UN Human Rights Treaty Bodies: Ratification Status for CRPD – Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?Treaty=CRPD
6. Waddington L. A New Era in Human Rights Protection in the European Community: The Implications the United Nations' Convention on the Rights of Persons with Disabilities for the European Community. *Maastricht Faculty of Law Working Paper Series*. 2007. 22 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1026581
7. Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union. The Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 1997. URL: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>
8. EUR-Lex. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Article 10. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2008/art_10/oj
9. EUR-Lex. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Article 19. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2008/art_19/oj
10. Jennifer W. Reiss. The Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Post-Lisbon European Union. *Human Rights Brief*. 2012. Vol. 19. N. 2. P. 18-23. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1818&context=hrbrief>
11. Leal-Arcas R. The European Community and Mixed Agreements. *European Foreign Affairs Review*. 2001. N.6. 483-513 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/228189992_The_European_Community_and_Mixed_Agreements
12. EUR-Lex. Council Decision of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32010D0048>
13. Govaere I. Beware of the Trojan Horse: Dispute Settlement in (Mixed) Agreements and the Autonomy of the EU Legal Order. *Mixed Agreements Revisited. The EU and its Member States in the World* / Edited by Ch. Hillion, P. Koutracos. 2010. 395 p.
14. EUR-Lex. Code of Conduct between the Council, the Member States and the Commission setting out internal arrangements for the implementation by and representation of the European Union relating to the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities 2010/C 340/08. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A42010Y1215%2801%29&qid=1746017264858>
15. The Academic Network of European Disability Experts (ANED): DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission. URL: https://www.disability-europe.net/dotcom/?%5B%5D=2&%5B%5D=3&%5B%5D=4&%5B%5D=5&%5B%5D=6&%5B%5D=7&%5B%5D=8&%5B%5D=9&%5B%5D=10&%5B%5D=11&%5B%5D=13&%5B%5D=14&%5B%5D=15&%5B%5D=16&%5B%5D=17&%5B%5D=43&%5B%5D=44&%5B%5D=45&%5B%5D=46&view_type=list
16. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. №1. С. 209-220.
17. Москаленко О. М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків. 2005. – 17 с.
18. Ferri D. The Conclusion of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities by the EC/EU: Some Reflections from a "Constitutional" Perspective. *Online Working Paper*. 2010. N. 4. 19 p. URL: https://www.cde.unict.it/sites/cde.unict.it/files/4_2010.pdf
19. EUR-Lex. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. – PART FIVE: THE UNION'S EXTERNAL ACTION – TITLE V: INTERNATIONAL AGREEMENTS. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E216>
20. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – PART SIX: INSTITUTIONAL AND FINANCIAL PROVISIONS – TITLE I: INSTITUTIONAL PROVISIONS – Chapter 1: The institutions – Section 5: The Court of Justice of the European Union – Article 267 (ex Article 234 TEC) // Official Journal 115, 09/05/2008 P. 0164–0164 URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12008E267:en:HTML>
21. Venhala L. The Diffusion of Disability Rights in Europe. *Human Rights Quarterly*. 2015. N 37. P. 831-853. URL: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1478383/7/Vanhala_The_Diffusion_of_Disability_Rights_in_Europe.pdf
22. Reality Check: What has the EU meant for disability rights? June 2016. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36594664>
23. EUR-Lex. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. Document 11997D/TXT. URL: <http://data.europa.eu/eli/treaty/ams/sign>
24. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року що встановлює загальні рамки рівності опрацювання у сфері зайнятості і професійної діяльності / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-00 – Text
25. EUR-Lex. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 11 July 2006. *Sonia Chacón Navas v Eurest Colectividades SA*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62005CJ0013&from=EN>
26. EUR-Lex. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 17 July 2008. «S. Coleman v Attridge Law and Steve Law». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62006CJ0303&from=EN>

27. EUR-Lex. Charter of Fundamental Rights of the European Union. Document 12012P/TXT. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj
28. EUR-Lex. Consolidated Version of the Treaty on European Union. *Official journal of the European Union*. 2012. P. 326/19. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF
29. Ferri D. The Unorthodox Relationship between the EU Charter of Fundamental Rights, the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Secondary Rights in the Court of Justice Case Law on Disability Discrimination. *European Constitutional Law Review*. 2020. 16(2). P. 275-305. doi:10.1017/S1574019620000164. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-constitutional-law-review/article/unorthodox-relationship-between-the-charter-of-fundamental-rights-the-un-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-and-secondary-rights-in-the-court-of-justice-case-law-on-disability-discrimination/91A50987BC3BA2A862A776B18385954E>
30. European Commission: European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:en:PDF>
31. European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Union of equality – Strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030, Publications Office, 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/31633>
32. Felix A. European Commission confirms update to the Disability Rights Strategy. *European Disability Forum*. December 19, 2024. URL: <https://www.edf-feph.org/european-commission-confirms-update-to-the-disability-rights-strategy/>
33. EUR-Lex. Judgment of the Court (Second Chamber) of 11 April 2013. «HK Danmark». URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2013.156.01.0006.01.ENG
34. Conte C. The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the European Union: The Impact on Law and Governance. Hart Publishing. 2022. 208 p.
35. JUDGMENT OF THE COURT (Second Chamber). 11 April 2013. InfoCuria Case-Law. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=136161&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=304756>
36. JUDGMENT OF THE COURT (Fourth Chamber). 18 December 2014. InfoCuria Case-Law. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=160935&doclang=EN>
37. EUR-Lex. Judgment of the Court (Third Chamber) of 1 December 2016. Mohamed Daouidi v Bootes Plus SL and Others. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0395>
38. EUR-Lex. Judgment of the Court (Second Chamber) of 9 March 2017. Petya Milkova v Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CJ0406>
39. EUR-Lex. Judgment of the Court (Third Chamber) of 18 January 2018. Carlos Enrique Ruiz Conejero v Ferroser Servicios Auxiliares SA and Ministerio Fiscal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62016CJ0270>
40. EUR-Lex. Judgment of the Court (Fifth Chamber), 22 May 2014. Wolfgang Glatzel v Freistaat Bayern. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CJ0356>
41. EUR-Lex. Case C-363/12: Judgment of the Court (Grand Chamber) of 18 March 2014 (request for a preliminary ruling from the Equality Tribunal – Ireland) – Z v A Government Department, The Board of Management of a Community School. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=planjo:20140425-080#:~:text=Case%20C-363%2F12%3A%20Judgment%20of%20the%20Court%20%28Grand%20Chamber%29,disability%20%E2%80%94%20Validity%20of%20Directives%202006%2F54%20and%202000%2F78%29>